

ד ת ש ב ע

פרשת אמר, תשע"ט, מספר 1317

פרשת אמור – קיצור תולדות הזמן

ברוך ברזל

וארצי הרבה יותר. הא-ל, על פי תפיסת היובל, מולך מתוך חירות ושוויון לכל בני האדם. זהו חזון הומניסטי המוצג בשפה תיאולוגית, ומשרטט תמונה אוטופית אודות שלטון הא-ל בעולם. שכן תחת שלטונו, אין אדם שולט ברעהו, אין עשיר ועני, אדון או עבד; אל מול מלכותו של הא-ל, הכול שווים. זהו הקב"ה של יציאת מצרים, הא-ל הגואל והמשחרר, המולך בעולמו בדרך של חירות ושוויון. ופעם בחמישים שנה, בתרועת השופר, כאשר העבדים שבים אל חיק משפחותיהם, והאנשים אל אחוזותיהם, מתרחשת כעין יציאת מצרים מחדשת, המביאה את בשורת מלכותו של הא-ל: בשחרור העבדים – "כי לי בני ישראל עבדים"⁵, ובגאולת הנחלות – "כי לי הארץ"⁶. מלכות הא-ל בדרך של חירות ושוויון.

ראש השנה הוא, אם כן, יובל בזעיר אנפין, זיכרון תרועה,⁷ המשמש תזכורת שנתית לתרועת היובל.

חג ללא מועד. שבעה שבועות מתחילת השנה החדשה, שהחלה בניסן, חוגגים את חג השבועות. אך מה חוגגים ביום זה? חג השבועות חסר את כל הפרטים הרלוונטיים: על פי פשוטו של מקרא, לחג אין תאריך מפורש, ואף אין לו מצווה ייחודית, כגון שופר או מצה. כיצד, אם כן, אמורים לנהוג בחג השבועות. בפסוקי החג מופיעה מצווה מפתיעה:

וּבְקִצְרְכֶם אֶת קִצִּיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ בְּקִצְרְךָ, וְלִקֵּט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקֵט, לְעֵנִי וּלְגֵר תַּעֲזֹב אֹתָם.⁸

האם זוהי מצוות היום של שבועות? כמובן אין זה סביר, שהרי אין קוצרים בחג, אך המיקום הספרותי – בלב הפסקה אודות חג השבועות – רומז שכן: זהו חג הקציר, ולפיכך מצוותיו הן מצוות הקציר, לקט שכחה ופאה. יש להניח שלא נהגו לקצור בחג עצמו, אולי רק בסביבתו. אולם בכל זאת, מהבחינה הספרותית, התורה מקשרת את מצוות הקציר לחובת היום של החג. מכאן, יש להניח, נבעה גם ההשראה לסיפור על רות ובוועז – סיפור על קשר הנרקם בין חקלאי לבין מלקטת על רקע נופי הקציר.

בראייה עמוקה יותר, מה שנדרש מהחקלאי בחג השבועות הוא לא רק לשלם את מס הקציר, אלא לפתוח את שדהו לכל מבקש. במקום לעבד

עבדות מצרים העניקה לעמנו עבר משותף, אך גאולת מצרים נתנה להם הווה: "החדש הזה לכם ראש חֲדָשִׁים, ראשון הוא לכם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה"¹. לוח שנה; הסמל הלאומי הראשון שירשנו מיד עם צאתנו ממצרים. אך את תוכנו – שבתות, ראשי חודשים וחגים – קיבלנו באופן מסודר רק בפרשתנו. מהו, אם כן, עולם הערכים שבין התאריכים?

מלכות הא-ל וחירות האדם

חלק מן המועדים המצוינים בפרשה מוכרים לנו היטב, כגון שבת או פסח, המוזכרים פעמים רבות לפני פרשתנו ואחריה. לעומתם, חג השבועות או יום הזיכרון, המוכר לנו כראש השנה, מהווים חידוש, ולפיכך נעזר בהם כנקודות אחיזה במסע שלנו להבנת מבנה הלוח.

ראש השנה – יובל קטן. לכל חג צמודה מצווה משלו. מצה בפסח, סוכה בסוכות, ובראש השנה, כמובן, מצוות התקיעה. אך בעוד שבעולם החגים המוכר לנו, התקיעה אכן מזוהה באופן ייחודי עם ראש השנה, הרי שבהקשר המקראי, זו מצווה כללית הרבה יותר: "וּבַיּוֹם שִׁמְחַתְּכֶם, וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חֲדָשֵׁיכֶם, וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת"². תקיעה הייתה חלק מכללי הטקס בכל חג, ולמעשה בכל ראש חודש. מה מיוחד, אם כן, בראש חודש תשרי, החודש השביעי, שמעניק לתקיעה שלו מעמד שונה? חכמים הבחינו בנקודה זו, ולכן הדגישו את שני האלמנטים שמייחדים את התקיעה בראש השנה: האחד, שמצוות היום היא בתרועה ולא רק בתקיעה, והשני, שמריעים בשופר ולא בחצוצרות. אך בעוד שהתרועה אכן מפורשת בתורה – יום תרועה – את עניין השופר, הסמל שמזוהה באופן כל כך טבעי עם ראש השנה, נאלצו חכמים לדרוש בגזרה שווה משופרו של היובל.³ כלומר, חכמים משווים את תרועת השופר של ראש השנה עם התרועה המבשרת, פעם בחמישים שנה, את גאולת העבדים ואת שחרור האדמות.

מקובל לראות בתרועת השופר בראש השנה סמל להמלכת הא-ל: "בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הֲרִיעוּ לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ"⁴. אולם החיבור לשופרו של היובל עוטף את הסימבוליקה התיאולוגית הזאת בתוכן אנושי

* ד"ר ברוך ברזל, המחלקה למתמטיקה, אוניברסיטת בר אילן.

¹ שמ' יב:ב.

² במ' י:י.

³ ראש השנה לג ע"ב.

⁴ תה' צח:ו.

⁵ וי' כה:נה.

⁶ שם:כג.

⁷ וי' כג:כג.

⁸ וי' כג:כב.

בעלי הנחלה – האזרחים, לבין חסרי הנחלה – הגרים, לרוב מהגרים החיים בשולי החברה. הנחלה העניקה, כמובן, ביטחון כלכלי, אך משמעותה חברתית האמיתית הייתה עמוקה יותר: נחלתו של אדם היא העבר של אבותיו, והבסיס לעתיד של ילדיו; הנחלה נתנה לאדם זהות, מורשת משפחתית, ביטחון, ובעיקר שייכות. מתוך לשון המקרא ניתן ללמוד על ערכה הייחודי של הנחלה. האזרח, למשל, במשמעותו המילולית הוא עץ¹³ ששורשיו נטועים בקרקע. הגר, לעומתו, הוא ענף תלוש¹⁴ המיטלטל ברוח. בשפת התורה, הנחלה והאחווה הן מילים נרדפות למשפחה ולשם, דהיינו, שייכות וזהות. כך למשל, בנות צלופחד דורשות את השם של אביהן, ולא רק את נחלתו. ואכן, בעל הנחלה המביט אל שדהו, רואה לא רק את התבואה שגדלה בו, אלא בעיקר את ההיסטוריה המשפחתית שלו, את הבאר שחפר סבו, ואת עץ התאנה שנטע אביו, את שם משפחתו, את זהותו, ואת מעמדו החברתי כאזרח הארץ.

ואדם שמכר את נחלתו? הרי שיחד עם נחלתו הוא מכר את שמו, זהותו ומעמדו החברתי. על פי התורה, דינו שקול למי שמכר את עצמו לעבדות.¹⁵ ועל כן התורה מבקשת להסדיר את גאולתו, דהיינו, את שיבתו לאחוזתו ולחיק משפחתו. במובן זה, הבשורה המהותית של היובל רחבה יותר מאותה תרועה גואלת של שנת החמישים; היא מהווה תודעה חברתית מתמשכת, שלפיה לא הכול סחיר. ישנם ערכים מקודשים שאין אדם רשאי למוכרם. נחלתו של אדם, שמו, מעמדו החברתי, חירותו, כל אלו אינם נתונים לכללי השוק. שכן אזרחותו של אדם איננה רק זכות אלא חובה מקודשת – שלו, של משפחתו ושל החברה כולה, ועל כן איננה בידו של אף אדם כדי לסחור בה: "כי לי הארץ".

מהי נחלה

כחברה חשוב שנברר לעצמנו, מהי הנחלה במובנה המודרני. בראייה כלכלית, הקרקעות בחברה חקלאית הן משאב טבע, וחלוקתן השוויונית, כמו גם ההגבלות על הסחר בהן, מבטאות את התפיסה החברתית המבקשת לחלק את המשאבים בשווה בין כל שבטי החברה. בראייה עמוקה יותר, הנחלה היא המגדיר של האזרחות. בה מושרש מעמדו של אדם ועתיד משפחתו; היא ההון החברתי שלו. בחברה מודרנית, נחלה היא הכוח היוצר של שייכות חברתית, היא הזכות להצביע. נחלה היא עוצמה פוליטית, גישה לחינוך ולהשכלה, הזכות לשירותי בריאות והגישה לתקציבים ציבוריים. וגם אם לכל אלו יש ערך כלכלי, ראוי להפקיע אותם מהשוק, כי לא הכול סחיר. לפיכך, חזון היובל איננו רק פרקטיקה כלכלית, אלא אמונה ערכית בחברה שבה כולם שייכים, כולם שותפים, כולם אזרחים.

את תבואתו עד הסוף, על החקלאי להפקיר מעט משדהו, לתת למלקטים דריסת רגל, ולמעשה לקיים בזעיר אנפין את נוהגי היובל. אם כך, כשם שראש השנה מאמץ את שופר התרועה של היובל, כך חג השבועות מיישם את שיטת השדה הפתוח של היובל. החיבור, במקרה של חג השבועות, הוא לא רק ביום עצמו, אלא גם בבניית המתח לקראתו. כך הספירה לקראת היובל: "וְסִפַּרְתָּ לָךְ שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת פְּעָמִים... וְקִרְאתָם דְּרוֹר בְּאָרֶץ לְכָל-יִשְׂרָאֵל". ובהתאמה כמעט מושלמת: "וְסִפַּרְתָּם לָכֶם, מִמִּחֶרֶת הַשָּׁבָת... שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת... וְקִרְאתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, מִקְרָא-קֹדֶשׁ", כמבוא לחג השבועות.

אם כן, לאורך חגי השנה התורה משבצת אלמנטים סימבוליים מתוך היובל – תרועה, ספירה, הפקרת השדות – ומסמנת את החגים כמעין יובלות קטנים השוברים את שגרתו של הלוח.

יובל

כשיטה כלכלית, היובל מציג רגולציה חזקה מאוד על שוק הקרקעות, ולפיה הסחר בנחלות מוגבל בזמן. כפי שמשקף מהמציאות החברתית המקראית, ההנחה היא שאדם אינו מוכר את שדהו מתוך מוטיבציה נדל"נית, אלא מתוך מצוקה: "כי מִיָּד אֲחִיד וּמִכַּר מֵאֲחֻזָּתוֹ".⁹ ודאי כך הדבר כאשר אדם מוכר את עצמו לעבדות. ולפיכך, הרגולטור המקראי, המבקש ליישר את קמטי האי-שוויון החורצים את פני החברה, מתערב לטובת המוכר ומעניק לו גאולה אחת לחמישים שנה, בשנת היובל.

עיון נוסף בפסוקים מגלה, שבשורת היובל איננה מכוונת רק לשנת החמישים, אלא נועדה לעצב את השוק גם בארבעים ותשע השנים שבתווק. שכן, אם הנחלה שבה לבעליה, ואם העבד משתחרר בפרוש שנת היובל, הרי שכבר בעת המכירה, העסקה נתפסה כזמנית, וכך גם התמחור הרלוונטי: "בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עַמִּיתְךָ",¹⁰ שכן "הָאָרֶץ לֹא תִמָּכַר לְצַמְתָּת".¹¹ מתוך התמחור נקבע גם הערך, כיוון שמה שאדם אינו יכול לקנות לצמיתות, למעשה אינו שלו. הוא רוכש זכויות ליהנות מפירות המוצר, תבואה מן האדמה או עמל מן האדם,¹² אך אין הוא נעשה בעלים; לא של הנחלה ולא של העבד. לפיכך, היובל משריש מציאות כלכלית, ומצמיח מתוכה תודעה חברתית, שבה לא הכול סחיר. לאדמה ולאדם לא ניתן להצמיד תג מחיר, הם מחוץ לתחומי הקניין. רק התבואות ושנות עבודת השכיר הם שעומדים למכירה, אך הנחלה עצמה, העבד עצמו, אינם חלק מהמשחק הכלכלי.

בנקודה זו חשוב להבין את הדיאלוג המקראי עם המציאות החברתית של המזרח הקדום. בחברה מבוססת חקלאות, המעמדות החברתיים נחלקו בין

¹³ ראו למשל בתה' לז:לה: "...מתערה פְּאָרְחָר רְעֵנָן" (ותרגומו – אילן יציב ועבות).
¹⁴ אבן עזרא על בר' טו:יג: "טעם גר, כמו הגריר שנכרת מן הסעיף".
¹⁵ הוקשו עבדים לקרקעות, בבא מציעא נו ע"ב.

⁹ וי' כה:כה.
¹⁰ וי' כה:טו.
¹¹ וי' כה:כג.
¹² על מכירת אדמה: "כי מִסְפַּר תְּבוּאוֹת הוּא מִכָּר לָךְ" (וי' כה:טז); על מכירת אדם: "בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שְׁכִיר" (שם:ג).

השביעי – תרועת השופר מחייה שוב את היובל בשגרת הלוח.

לפיכך, לוח השנה שלנו הוא פאזל, שחלקיו בונים השקפת עולם חברתית שלמה. בייסודו מחזוריות של חמישים שנה – תקופת חיים ממוצעת בעולם הקדום, שבה בכל אחד ממעגלי הזמן, הלוח שב ומזכיר את האדנים החברתיים של חירות, שוויון ואזרחות. השיא מתרחש אחת לחמישים שנה – ביובל, אירוע שאדם ממוצע חווה פעם בחייו, אך רישומו מוטבע בתודעה לאורך כל תקופות חייו; ביום השביעי, בשבוע השביעי, בחודש השביעי, בשנה השביעית ובשמיטה השביעית.

כבר בתקופת המקרא, וודאי בעולם המודרני, ננטש היובל כפרקטיקה כלכלית. אך התוכן הערכי שהוא מייצג חורג מתחומי כלכלת הנדל"ן ונוגע בערכי יסוד חברתיים. מי הם הגרים של החברה המודרנית, המתדפקים על שערי השייכות החברתית, מי הם האזרחים, המתבקשים לפתוח את נחלתם, וכיצד, כחברה, נוכל לגשר בין חופשיות השוק לחירות האדם?

חד-פעמי שגרת

שנת היובל מבקשת לעצב את היומיום החברתי, לייצר תודעה שחיה גם בארבעים ותשע שנות השגרה. אך דינם של עקרונות חברתיים להישחק, ולכן האתגר הוא להטמיע את ערכי היובל, לחנך לאורם, לאורך הזמן. להפוך אותם מחוויה חד-פעמית לחלק מהשגרה החברתית. להבנות, את זה בדיוק הפרשה מבקשת להשיג דרך לוח השנה. השנה נפתחת בפסח, חג החירות והשוויון, ולמעשה, המקור הרעיוני של היובל. ומכאן בכל אחד ממחזורי הזמן הסובבים אותנו, הלוח מחייה עבורנו אלמנטים מן היובל: ביום השביעי, שבת, אנו משחררים את העבדים ואת השדות ליום אחד – יובל קטן. בשנה השביעית, שמיטה, אנו שוב מקיימים את היובל כמעט במלואו. ובשמיטה השביעית – היובל עצמו. אך מעבר למחזור היומי והשנתי, ישנם מעגלי זמן נוספים, ואכן גם בהם הלוח מנציח סמלים מתוך היובל: מתחילת השנה, מפסח, סופרים שבעה שבועות, וביום הראשון של השבת השביעית – היובל הקטן של חג השבועות. ולבסוף, במחזור החודשי, ביום הראשון של החודש

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף